

כי תשוב אל ה' אלקיך

פרשת התשובה והגאולה

והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבת אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלקיך שמה. ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקלו ככל אשר אנכי מצוה היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך. ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה. אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלקיך ומשם יקחך. והביאך ה' אלקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והיטבך והרבך מאבתך. ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייתך. ונתן ה' אלקיך את כל האלות האלה על איביך ועל שונאיך אשר רדפוּך. ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוה היום. והותירך ה' אלקיך בכל מעשה ידך בפרי בטןך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטבה כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר יש על אבתך. כי תשמע בקול ה' אלקיך לשמר מצותיו וחקותיו הכתובה בספר התורה הזה כי תשוב אל ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך.

פרשתנו נקראת תמיד בשבת האחרונה של השנה, בין שופר של אלול המקיץ נרדמים לשופר של תשרי, המבשר שנה חדשה וברית חדשה הנכרתת בין עם יודעי תרועה לאלוקיו, העולה בתרועה.

כל זמן מאיר בתכונתו, ומזמין אותנו לפתוח את לבנו כנגד האור המבקש להאיר, לבוא בסודו ולהפנים את עניינו. ביטוי לכך ניתן למצוא בסידור התפילה, שבו פרקים מיוחדים הנאמרים מעת לעת, כדוגמת מזמור כז מתהלים, "לדוד ה' אורי וישעי", הנאמר מ"ח אלול ועד הושענא רבה. על המנהג הפשוט המאחד את כלל ישראל^א מוסיפים אנשי קודש לעתים מנהגים משלהם, איש בהתאם לתכונת רוחו הגדולה. כך מעיד בפנינו רבנו הרצ"ה קוק זצ"ל על אביו, מרן הרב זצ"ל, שהיה נוהג לומר בכל ארבעים הימים שמר"ח אלול ועד מחרת יום הכיפורים את פרשת התשובה המובאת לעיל, ולהוסיף תפילה קצרה:

^א נהוג גם בקהילות אשכנז, עיין מטה אפרים תקפא: ו כ"כ בקצה המטה שם בשם סידור האר"י, וגם בקהילות ספרד, עיין בספר עבודת הקודש לחיד"א בסוף קונטרס סנסן ליאיר, והביאם החזון עובדיה (ימים נוראים, עמ' כד).

יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שתחתור חתירה תחת כיסא כבודך להחזיר בתשובה שלמה לכל פושעי עמך בית ישראל, ובכללם תחזירני בתשובה שלמה לפניך, כי ימינך פשוטה לקבל שבים ורוצה אתה בתשובה, אמן סלה.²

אף אנו נאחוז בשיפולי גלימתו, ונשים עיוננו בפסוקים מיוחדים אלו. נר לרגלנו יהיו דברי הנצי"ב מוולוז'ין: "פרשה זו היא פרשת הגאולה, נבואה ברורה איך יהיה סדר הגאולה בפרטות". את היחס שבין התשובה לגאולה מוכיחים פסוקי פרשתנו, כאשר הם כורכים את התשובה לה' יחד עם שיבת ציון: "ושבת עד ה' אלקיך... והביאך ה' אלקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך... כי תשוב אל ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך". אמנם מהו "סדר הגאולה בפרטות" וכיצד קשורות השיבה אל ה' והשיבה אל הארץ זו לזו, את זאת יש לנו לברר.

האם הגאולה תלויה בתשובה?

במסכת סנהדרין מובאת מחלוקתם של רבי אליעזר ורבי יהושע:

רבי אליעזר אומר: אם ישראל עושין תשובה נגאלין, ואם לאו אין נגאלין. אמר ליה רבי יהושע: אם אין עושין תשובה אין נגאלין? אלא הקב"ה מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן, וישראל עושין תשובה ומחזירן למוטב.¹

בהמשך הדיון מביא כל תנא ראיות לשיטתו מן הנביאים ומן הכתובים, עד שמביא רבי יהושע ראיה ניצחת לדבריו מחזון דניאל:

וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בקי העולם כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה.¹

ומבאר בעל ה"מצודות":

"וירם ימינו" – כדרך הנשבעים... "בקי העולם" – בה', שהוא מחיה העולם ומעמידו... "וככלות נפץ יד עם קדש" – כאשר ימורק העוון ותכלה מהם נפצות

² עולת־ראיה ח"א עמ' שלה. ועיין חזון עובדיה (ימים נוראים, עמ' כה) שהביא בשם ספר תהלה־לדוד לרבי דוד עמר (סימן ריב) שכתב בשם האר"י ז"ל שמראש־השנה עד יום־הכיפורים אומרים באמצע ברכת השיבנו תפילה בנוסח זה: "יהי רצון מלפניך ה' או"א שתחתור חתירה תחת כיסא כבודך להחזיר בתשובה שלמה כל פושעי ישראל, ובכללם תחזיר בתשובה שלמה את פב"פ, כי ימינך פשוטה לקבל שבים, בא"י הרוצה בתשובה".

¹ העמק דבר לדברים ל א.

² סנהדרין צז, ב.

³ דניאל יב ז.

הכוח שהיה להם בקושי הגולה ויקבלו ישראל את המלוכה בארץ ישראל [אזי תכלינה כל אלה, כל צרות הגלות].¹

כיוון שהשמיע רבי יהושע רביה זו – "שתק רבי אליעזר" והסכים לדבריו.¹ וביאר הרמב"ן: "בהיות המאמר הזה חלוט עם השבועה הגדולה הבאה עליו"^ה.

יש לשאול: מאי בינייהו? הרי גם רבי יהושע מודה לעיקר טענתו של רבי אליעזר, שאין ישראל נגאלין אלא בתשובה! על כך עונה המהרש"א: לא נחלקו אלא האם מוכרחה התשובה לבוא מרצונם החופשי של ישראל, כתהליך טבעי והדרגתי של התעלות ותיקון ("תשובה רצונית"), או שמא בין כך ובין כך – בטובתם או שלא בטובתם, בבחירתם או שלא בבחירתם – יעשו ישראל תשובה וייגאלו ("תשובה הכרחית").

ועדיין יש לתמוה: מאחר וברור הדבר שאין גאולה ללא תשובה, כיצד ניתן להסתפק בתשובה הבאה מתוך הכרח וכפייה? האם הגאולה השלמה, שעניי דורות רבים כל כך תלויות אליה ומייחלות לבואה, תמצא את בני ישראל חלילה במדרגתם של אותם כותים, "גרי אריות"^ט? האם לבבות לחוצים ומעונים יכולים להיות כלי קיבול לאור שבעת הימים, העתיד להאיר עלינו ביום ההוא?

אלא שלאמיתו של דבר לא לזאת נתכוון רבי יהושע, שאלו דבריו: "אלא הקב"ה מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן, וישראל עושין תשובה ומחזירן למוטב". אם כן, שני שלבים ושתי תשובות הן: תחילה תשובה הנובעת מרדיפותיו של אותו מלך קשה, ואחריה תשובה מלב ונפש המבטאת את חזרתן של ישראל למוטב באמת ובתמים. עם בואה של תשובה זו אכן נשלמו תנאי הגאולה, ולחזון זה ניענע גם רבי אליעזר בראשו.

עד ה'/אל ה'

את אותו דקדוק שדקדקנו בדברי רבי יהושע ניתן לדקדק גם בפסוקי פרשת התשובה והגאולה, המתייחסת אל התשובה בשינוי לשון: בתחילה נאמר "ושבת עד ה' אלקיך" ובסוף נאמר "כי תשוב אל ה' אלקיך".

מבאר זאת מרן הרב זצ"ל:

¹ מצודת דוד.

^ה ראה יד רמ"ה סנהדרין, שם. וראה גרסת הירושלמי (תענית א: א): "כיוון שאמר לו רבי יהושע וירם ימינו ושמאלו... אסתלק רבי אליעזר". ובקרנן העדה שם: "והודה לדברי רבי יהושע דאפילו בלא תשובה נגאלין לעת קץ".

^ט ספר הגאולה, שער ב.

^ט ראה בבא'קמא לח, ב.

תשובה מיראה, שהיא למטה במדרגה, היא נקראת **עד ה'** – ולא **עד בכלל**, ותשובה מאהבה נקראת **אל ה'**. על זה אמר: אפילו אם תשוב רק עד ה', דהיינו על ידי מלך קשה וכדומה, אמנם זה די לאתערותא דידן, אבל אינה מספיקה עדיין לצורך שלמות ישראל. לכן אחר כך: "ושב ה' אלקיך את שבותך", וייתן בלבך תשובה גדולה עילאה, תשובה מאהבה, "ושב וקבצך וגו"².

מעין הדברים הללו ישנם גם בדברי הנביא:

שובה ישראל **עד ה'** אלקיך כי כשלת בעונך. קחו עמכם דברים ושובו אל ה'.

ומבאר המלבי"ם:

הנה תחלה אמר **'שובה... עד ה'**, מילת עד מציין שה' עומד רחוק מהם והם צריכים ללכת אליו עד שיגיעו עדין, עד המקום אשר הוא שם, רוצה לומר שיעזבו את עוונותיהם הקודמים ויתחרטו על העבר שטעו מני דרך בטעות ובאונס ומבקשים הדרך לשוב עד ה'.

'קחו עמכם דברים' – מוסיף עוד שאחר שתגיעו עד ה' ותהיו קרובים אצלו אז תוסיפו להיטיב מעשיכם להבא... ושובו שנית אל ה', והיא התשובה מאהבה.

אם כן, שתי תשובות הן: תשובה **עד ה'** – עד ולא עד בכלל^א, המביאה את ישראל למצב של "ושמעת בקלו" אך אינה משיבה אותם אליו ממש. תשובה **אל ה'** – תשובה שלמה הנעשית מתוך מסירות שלמה, "בכל לבבך ובכל נפשך".

לעיל שאלנו מפני מה קשרה פרשת התשובה את התשובה אל ה' יחד עם התשובה אל הארץ. אם נתבונן בכך כעת, נמצא שמקומה של התשובה אל הארץ הוא בתחילת הפרשה, צמודה אל אותה תשובה ראשונה שהיא "עד ה'" בלבד. מיד לאחריה מופיעה מילת הלב, המבטאת את אותה "חזרה למוטב" שבדברי רבי יהושע, והיא המביאה את ישראל לידי תשובה שלמה: "ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלקיך... כי תשוב אל ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך".

מתבקש לתלות את הדברים זה בזה ולומר שהתשובה עד ה' היא התשובה לארץ ישראל, שעתידיים ישראל לשוב כשיעמיד עליהם הקב"ה צורך שגזרותיו קשות כהמן (ועוד למעלה מכך)². חידוש גדול יש בדבר, משום שרוב מניין ובניין של התנועה הציונית שחוללה

¹ הושע יד ב-ג.

^א ברכות כו, א.

² כך כתב הרב יהודה אלקלעי, ממבשרי הציונות: "ושמעת מפי קדוש הרב הגדול מעוז ומגדול הר"ר יהודה ביבאס נר"ו שזהו שנאמר במלאכי (ג ז): "שובו אלי ואשובה אליכם", רוצה לומר שישונו ישראל להסתופף בצלו בארץ ישראל ואחר כך ישרה שכינתו בינינו (כתבי הרב אלקלעי ח"א, עמ' 237). והוסיף:

לא עשו את המעשה הגדול הזה מתוך תודעת תשובה, ועם זאת – מתוך הפסוקים אנו למדים שרוח של תשובה לאומית "הכרחית" היא שהניעה את מפעלם.

זה היה לזו חזונו של מרן הרוא"ה, ובאורו רעה את דור התחייה הגדול ההוא, וכלשונו:

התעוררות חפצה של האומה בכללה לשוב אל ארצה, אל מהותה, אל רוחה ואל תכונתה – באמת אור של תשובה יש בה. באמת, הדבר מתבטא בביור גמור בביטוייה של תורה: "ושבת עד ה' אלקיך", "כי תשוב אל ה' אלקיך". והתשובה היא תשובה פנימית, אלא שהיא מכוסה בהרבה מסכים חוצצים. ואין כוח בשום עיכוב ומניעת השלמה לעכב את האור העליון מלהופיע עלינו.²⁷

מעתה נאמר: מהו "ושבת עד ה' אלקיך"? זוהי תשובת עם ישראל לארץ ישראל, שאכן תשובה גדולה היא ויחד עם זאת עדיין העיקר חסר בה מן הספר, שכן אין היא קוראת בשם ה' ואינה מגיעה עדיו באמת. עד – ולא עד בכלל. תשובה מיראה, מתוך הכרת ההכרח של העלייה מן המוות הפוקד אותנו בארצות העמים אל ארץ אבותינו, ארץ חיינו. ו"כי תשוב אל ה' אלקיך", מהו? זוהי תשובה שלמה שישונו ישראל לאחר שתתקומם האומה בארצה ותשיב לעצמה את כל כוחותיה ואוצרותיה. כך, בתשובה שתחילתה באונס חיצוני ופנימי וסופה ברצון, עתיד הקב"ה לגאול את ישראל. את הכול כבר חזה יחזקאל וכתב עלי ספר:

וקדשתי את שמי הגדול המְקַלֵּל בגוים... ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם. וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גְלוּלֵיכֶם אטהר אתכם. ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר... והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלקים.²⁸

ושנויים הדברים ומבוארים באר היטב באורותיו של מרן הרב זצ"ל:

אופייה של הגאולה הבאה לפנינו, שראשית צעדיה הננו חשים ומרגישים, הוא בתוכיותה של כנסת ישראל. מתפתחת היא האומה בכל כוחותיה, מגדלת היא את רוחה, את טבעה ואת עצמיותה, אינה מכרת עדיין את עומק הישות העליונה שהיא כל יסוד תקומתה. עינה לארץ, ולשמים עדנה לא תביט. היא אינה שבה עדיין אל אישה הראשון. בפועל, היא מעבדת את חייה בכוחותיה הנמצאים בשורשי

²⁷ "התשובה היא שישונו ארץ. ולא הוצרכו רז"ל לפרשו כי פשוט הוא על פי מאמרם ז"ל כי הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה (כתובות קי, ב), אם כן אין לך תשובה גדולה מזו לקבל עלינו אלוהותו יתברך דהיינו לשוב לארצו" (שם, עמ' 278).

²⁸ אורות התשובה יז: ב.

²⁹ יחזקאל לו כג-כח.

נשמתה. אמנם בלא קריאת שם, בלא מגמה מבוררת הכול הוא אור ה' וכבודו, אבל לא היא ולא העולם מכיר זה בבליטה, שם שמים לא שגור בפיה, אומץ וגבורה רודפת היא, אבל באמת הכול קודש ואלקי הוא. רק בהיגמר התוכן, בהעלות האומה למרום מצבה, אז יוחל אור אלקי נקרא בשם המפורש להיגלות, יגלה ויראה שכל מה שהאיר וכל מה שיאיר, כל שחי וכל שיחיה בה, הכול אור אלקי עולם אלקי ישראל הוא, "וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו"^{טז}, "ושם העיר מיום ה' שָׁמָה"^{יז}.

לאור זאת ניתן להבין היטב את דברי הנביא: "ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש"^{יח}. התשובה אל הר ציון, גם כשאיננה מלווה בתשובה אחרת ואין בה אלא מה שהיא מעלה את ישראל מטומאת הגלות, היא הבטוחה הטובה ביותר הן בגשמיות והן ברוחניות^ט ומובטחים שביה שסוף סוף עתידים הם להתעלות מן החול אל הקודש^כ.

תחיית הקודש

מובן ששטר זה, המקדש את שיבת ציון ה"חילונית" וחושף בה מעמקי קודש, שוברו ותביעתו הגדולה בצדו: מוכרחים אנו לעלות ולבוא מתשובה עד ה' לתשובה אל ה'. בנו הדבר תלוי. כבר עמד עלינו מלך שגזרותיו קשות כהמן, וכבר זכינו ועלינו ובאנו אל הארץ.

^{טז} ירמיהו כג ו.

^{יז} יחזקאל מח לה.

^{יח} אורות התחייה, לב.

^{יט} עובדיה א יז.

^כ בזמנו לפני למעלה משישים שנה נשאל מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל כיצד אפשר לשמוח בתקומתה של המדינה, כשאנו רואים לנגד עינינו כפירה ועזיבת דרך ה'. ענה על כך הגר"ש שלא הציונות היא זו שגרמה לכפירה אלא המודרנה שפשטה באותן ארצות ע"י ההשכלה שחדרה לחרם בית ישראל והסיתה רבים. והזהיר הגר"ש שגם אל ארצות ערב תגיע ההשכלה וגם שם יפלו חללים. ואכן, כיום אנו רואים זאת במוחש. יהודי צפון אפריקה שלא עלו ארצה אלא היגרו לצרפת וכד', רבים מהם עזבו את דרך ה' ויהדות צרפת סובלת מהתבוללות בממדים עצומים. לעומת זאת, אותם יהודי צפון אפריקה שעלו לארץ, רובם המוחלט נישאים ליהודים ונשארים יהודים. ועל כן ברורים דברי הנביא: "בהר ציון תהיה פליטה והיה קדש" – כאן הקב"ה השאיר עממים שנואים, ועל כן כמעט אין נישואי תערובת עמהם, ואם כן סופם לעשות תשובה, "והיה קדש", ובל ידח ממנו נידח (עיין "תשובה לצעיר נבוך" בסוף ספר "זה היום עשה ה' לגר"ש ישראלי זצ"ל, עמ' נט).

^כ לא כך, לדאבון הלב, עלה בגורלם של יהודים רבים שזוועות האנטישמיות טלטלו אותם מגלות ראשונה לגלות שנייה, מאירופה לאמריקה למשל. שם, בגלותם החדשה, עדיין שרויים יהודים אלו במלחמת קיום חזקה, שכן ההתבוללות אוכלת בהם בכל פה. ניכרים דברי אמת, כי מי שלא היה בכלל התשובה הראשונה איננו יכול לבוא אל התשובה השנייה, ועדיין הקולר תלוי בצווארו ותובע ממנו לקום ולעלות ארצה, ליטול חלק בחיי האומה ולהציל אגב כך גם את חיי הפרטיים שלו ואת חיי זרעו עד העולם. ולצערונו כיום גם באמריקה ההתבוללות גדלה.

חלילה לנו מלהותיר את התחייה המפעימה הזו בשוממותה החילונית, הבלתי מבוררת, שהיא כגוף בלא נשמה.

גם על כך הרבה מרן הרב זצ"ל להתריע, שכן כשם שהרחיקו עיניו לראות את העתיד המופלא הצפוי לשיבת ציון למרות כל פגמיה הגלויים, כן צפה מראש גם את הסכנה הגדולה הנשקפת מקטיעת המהלך האלוקי הזה בטרם בא עד תכליתו. מי שיסתפק בתשובה אל הארץ ויותר אותה בארציותה, מבלי לקרוא עליה בשם ה' ולתבוע את תחיית הקודש בתוכה, יאבד את זכותו הפנימית על הארץ ועתיד למאוס בה בעצמו. דברים נוקבים בעניין זה כתב באיגרתו:

אם נעזוב את שעת הכושר של התחלת התפתחות היישוב, והחלישות הגופנית והרוחנית וחסרון אמצעי המלחמה יבואו עד מרום קצם אצל שלומי אמונים שבארץ ישראל, והיד הרמה המחומשת בהפקרות ודרכי הגויים – באין זכר לקדושת ישראל באמת, המחפה את חרסיה בסיגים של לאומיות מזויפת, בגרגרים של היסטוריה ושל חיבת השפה, המלבישה את החיים צורה ישראלית מבחוץ במקום שהפנים כולו הוא אינו יהודי, העומד להיות נהפך למשחית ולמפלצת, ולסוף גם כן לשנאת ישראל וארץ ישראל, כאשר כבר נוכחנו על פי הניסיון – היד הטמאה הזאת תתגבר, אז אין די באר גודל האסון.^{כא}

הכול כאשר לכול מתרחש נוכח עינינו. אם בתחילה פיעמה במעשה הציוני תחושה של ודאות קיומית, שהובילה את רגלי החלוצים לארץ ישראל ודחקה בהם למסור את נפשם על הגנתה ועל עבודתה, כי אז כחלוף השנים הלכה והשתלטה עליה תחושה נוראה של ריקנות ערכית. הוברר הדבר שבאין רוח של קודש שתפעם במעשה החיצוני, הרי הוא כחרס היבש והנשבר. בצר לו, פנה דור ההמשך של הציונות החילונית "לחפות את חרסיו" בסיגים וגרגרים שונים – לאומיות, זיקה הסטורית, תחייה תרבותית; אלא שבכל אלו אין כדי לגבור על הריקנות הפנימית, הממאנת להתמלא בתוכן שאינו הולם אותה. אין בהם די גם כדי לפרנס את הזיקה אל האדמה, ולגבור על טענות הגויים הרואים בנו ליסטים וכובשים. המעשה החילוני מט לנפול, ואם לא יינצל – עתיד הוא לקרוס אל תוך עצמו ולהיעקר משורשו, חלילה.

לכן חוזר הרב ומזהיר:

"על אשר עזבו ברית ה'" – צריך שתהיה הציונות מקודשת כולה בקדושת הדת והאמונה מצד ערכה הלאומי דווקא בייחוד, ודווקא שתראה פעולתה בחיים

^{כא} אגרות ראי"ה ח"א, עמ' קפב.

ובפועל, להתאמץ ולהשתדל בדבר, להשיב לב בנים לאביהם שבשמים, לשוב אל ה' לשמוע בקולו ולשמור חוקיו ומצוותיו, לא לטעות בדברי טעות שהרגש הלאומי בלבדו, גם בהיותו ריק ונבוב מכל קודש, מקיום תורה ושמירת מצוותיה, הוא יהיה יסוד התשובה והיא השמיעה בקול ה' האמורה בתורה. חלילה לנו מהטעיית עצמנו באופן גס כזה. אנחנו גלינו מארצנו לא בשביל שרגש לאומי היה חסר לנו. פטריוטים נלהבים היינו, אדרבא אמנם "על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, מה חרי האף הגדול הזה, ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלקי אבתם אשר צוה אותם בהוציאו אתם מארץ מצרים". עזיבת ברית ה' גרמה את גלותנו, והתשובה לשמירת בריתו תשיבנו לארצנו.²²

מרבי יהושע (שסבר שאין הגאולה תלויה בתשובה) למדנו שישנו תהליך תשובה ארוך שראשיתו ייסורים ושיבה לארץ וסופו תשובה מאהבה, ותפקידנו הוא לחבר את אחינו בית ישראל הרחוקים לתורה ולקודש בפועל ובציפיית הלב בתפילה. בפועל, כתב אורייהיים הקדוש שזו מצוות השבת אבדה:

"לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים" – אלה הם בני אדם שנמשלו לבהמות והם צאן קדשים... "נדחים" – על דרך אומרו "ונדחת והשתחוית וגו'"²³, שהעובר פי ה' ייקרא נידח. ויצו ה' לבל יתעלם, אלא ישיבם לאחיו, הוא אלקי עולם... "ואספתו

²² אוצרות הראי"ה ח"ב, עמ' 129. ובמקום אחר (שם, עמ' 110) זעק בתוכחה מגולה: "הכנסיות הגדולות הציוניות, על הכול שמו לב, על כל דבר שיש בו איזה יחס לתקומת האומה והפרחתה: תחיית השפה, הרחבת הספרות, הרחבת הידיעה של לימודי דברי הימים העבריים... אבל אחים יש עוד דבר אחד נחוץ מאוד לתחיית האומה, והשעה צריכה לכך באין שיעור... ניתי ספר ונחזי, כך כתוב בתורה: 'והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה... ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו... ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה... והביאך ה' אלקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והיטיבך והרבך מאבותיך'. הרי יש לנו על כל פנים עוד איזה דבר שגם הוא נחוץ לתקומתנו, להכשיר את האמצעים הנכונים למטרה הלאומית, ולהמטרה עצמה: לשוב אל ה' ולשמוע בקולו אנו ובנינו ככל אשר ציונו אז ביום כרתו אתנו את בריתו. ומעתה, הייתכן שכל הדברים שהם מסופקים אם יש בהם משום אסמכתא לאומית נכנסים ביסוד התעשייה הלאומית, ואותה ההשתדלות בדבר התשובה אל ה' ולשמוע בקולו האמורה מפורש באותו הספר עצמו, שכל היחס שלנו לארץ אבותינו רק עליו היא נסמכת – זה לא ייזכר ולא ייפקד? על כן כללות האומה מרגשת מזה רגש חרפה גדול עד למאוד, מכרת היא שאם תסכים כעת שיהיה הד קול הקונגרס הציוני הד קולה של האומה בכללה, הרי אז תהיה השתיקה הזאת לבדה כהודאה חלילה מצדה, וההעברה מבלי משים על יחש התשובה אל ה' בשמירת התורה והמצוות הציוניות הלאומית, שכמה צריכה היא אל התשובה לאיתן התורה בדורנו זה, וכמה היה ראוי להשתמש בכוח הלאומיות עצמה לבצר מעמד הכוח היותר פנימי של האומה והיותר אדיר שלה שעמד לה בימי ענייה המרוכים, ושהיה לה לעטרת תפארת בימי גאונה ושלותה, אחרי המכות הרוחניות הנוראות אשר הוכינו בהם מתגרת הטעות של הטמיעה וההתבוללות, שאכל אותנו בכל פה במשך תקופה ארוכה של מאה שנה ויותר".

²³ דברים ל יז.

אל תוך ביתך” – זה בית המדרש, וילמדוהו ארחות חיים ודרך ישכון אור, לבל ייטה מני אורח.^{כד}

לשם תכלית זו פעל מרן הרב זצ”ל בכל מאודו, וכל המבקש לצעוד לאורו ולפרש את מאורעות התקופה ותהפוכות הדור על פי חזונו הגדול, שומה עליו להתבונן היטב בדבריו המובאים לעיל. רבנו הגדול היה אוהבם של ישראל, ותמיד הביט עליהם בעין טובה והיפך בזכותם עד עומק עומקים. אולם כל האומר הקב”ה ותן הוא – ייוותרו חייו^{כה}, ואף מרן הרב זצ”ל לא נשא פנים לרשעה כאשר הרימה ראש בתוככי עם קדוש. מי שידע לזהות את רוח התשובה המפעמת בלב המפעל החילוני והכופר, הוא שידע גם להכות על קדקודו ולתבוע ממנו שיצעד הלאה, שישוב אל ה’, ואם לאו – מרה תהא אחריתו־אחריתנו. כי אכן, הכול מודים – גם רבי אליעזר וגם רבי יהושע – שסוף סוף הגאולה תלויה בתשובה, ובלעדיה לא תבוא.

כל ימיו מסר מרן הרב זצ”ל את נפשו לעורר את נפשות שומעיו ששימו לבם על שני הצדדים כאחד: על התשובה הראשונה, שקרמה עור וגידים לנגד עיניו, ושתבע מכל יהודי להכיר בערכה ולהשתתף בה; ועל התשובה השנייה, העומדת אחר כתלה של הראשונה ומצפה למימושה. בימים אלו ודאי הייתה תפילתו הקצרה שהובאה לעיל מכוונת לתכלית זו – שישבו כל פושעי ישראל, בוני הארץ והאומה, בתשובה שלמה ותשרה שכינה על מעשה ידיהם.

יהי רצון שנוכה ללכת בדרכו של רבנו, לפעול עם א-ל בשני המישורים ולהשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם.

^{כד} אורי־חיים הקדוש לדברים כב א.

^{כה} בבא־קמא נ, א.